

Денис М. Ман*

КЛАСТЕРИ ЯК ТОЧКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТТЯ

У статті розкриваються особливості створення точок економічного зростання через кластерну економіку через призму особливостей розвитку економіки Закарпатської області. Досліджено можливості реалізації кластерних ініціатив на території регіону та визначення ключових факторів їх успішності.

Ключові слова: кластер, точки економічного зростання, фактори успішності точок економічного зростання, «трикутник знань», смарт-спеціалізація регіону, туристичний кластер, автомобільний кластер, об'єднані територіальні громади, децентралізація, кластерні ініціативи.

Рис. 3, Літ. 10.

DOI 10.32752/1993-6788-2019-1-222-124-131

Денис Н. Ман

КЛАСТЕРЫ КАК ТОЧКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ ЗАКАРПАТЬЯ

В статье раскрываются особенности создания точек экономического роста через кластерную экономику через призму особенностей развития экономики Закарпатской области. Исследованы возможности реализации кластерных инициатив на территории региона и определение ключевых факторов их успешности.

Ключевые слова: кластер, точки экономического роста, факторы успешности точек экономического роста, «треугольник знаний», смарт-специализация региона, туристический кластер, автомобильный кластер, объединенные территориальные громады, децентрализация, кластерные инициативы.

Denys M. Man

CLUSTERS AS POINTS OF ECONOMIC GROWTH OF THE REGIONAL ECONOMY OF ZAKARPATTIA

The article reveals the features of creating of economic growth points through the cluster economy through the prism of the peculiarities of economic development of Zakarpattia region. Possibilities of realization of cluster initiatives in the territory of the region and definition of key factors of their success are investigated.

Keywords: cluster, economic growth points, success factors of economic growth points, “knowledge triangle”, smart specialization of the region, tourist cluster, automobile cluster, united territorial communities, decentralization, cluster initiatives

Постановка проблеми. В умовах проведення адміністративно-територіальної реформи кожна територія при формуванні соціально-економічних програм розвитку відшукує власні «точки зростання», акцентує увагу на сильних сторонах та намагається усунути загрози, з якими стикається. Загальне розуміння всіх доступних новоутвореним громадам інструментів підживлення економічного сектору дозволить створити передумови до швидкого зростання рівня добробуту населення на територіях цих громад.

¹ Uzhhorod National University. Uzhhorod. Ukraine.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У експертному середовищі серед фахівців регіональної політики побутує думка, що справжній ривок в економічному зростанні Закарпатської області можливий виключно через глобальні зміни в підходах до реалізації державної регіональної політики. Науковці в останніх дослідженнях у сфері регіонального управління все більший акцент ставлять на недосконалості підготовки програм соціально-економічного розвитку, а в своїй статті «Державне управління соціально-економічним розвитком регіонів України: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів» О.С. Качний [3] вказує також на недостатнє врахування потреб міст і районів під час розроблення програм розвитку регіону, які власне безпосередньо дотичні до створення точок економічного зростання. У науковій доповіді «Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання» І. Сторонянська [6] звертає увагу на формальний і певною мірою декларативний характер розроблених стратегій і програм зайнятості населення об'єднаних територіальних громад, а також – на труднощі з їх реалізацією.

Одночасно жваво обговорюють також і відсутність бажання представників приватного сектору адаптуватись до сучасних умов на ринку. Дослідження про причини такої поведінки представлені в роботі «Проблеми фінансового забезпечення розвитку малого бізнесу» В. Варцаби та Г. Кампо [1] Одночасно в умовах розвитку окремих галузей ми все ж спостерігаємо яскраві приклади інноваційних рішень у впровадженні кращих європейських практик розвитку сфери малого і середнього підприємництва.

До комплексних рішень на рівні регіональної політики слід віднести смарт-спеціалізацію регіону, наукова основа для якої в Україні вивчена досі недостатньо, а наявних українських практик впровадження смарт-спеціалізації на рівні регіону поки що не існує. Так само позитивним є досвід окремих областей України, в тому числі Закарпатської та Львівської, замість типових програм підтримки малого і середнього бізнесу схвалювати і реалізовувати комплексні програми підвищення конкурентоспроможності регіонів [4]. Недостатньо реалізованим на практиці, але добре дослідженим є впровадження «трикутника знань» [2], як системи взаємодії бізнесу, науки та владних інституцій заради впровадження інновацій у практику та досягнення максимального ефекту у формуванні валового регіонального продукту. Свого часу у 2000-ні роки на території Закарпатської області функціонувала спеціальна економічна зона та території пріоритетного розвитку, що навіть сьогодні є прикладом безпрецедентного стрибка економіки Закарпаття.

Відносно новим інструментом взаємодії бізнесу з регіональною владою в наш час слід назвати кластерний підхід до реформування економіки.

Наукову сутність кластерів досліджували С. Соколенко, В. Федоренко, А. Гойко, К. Дудіна та інші. Їх дослідження дозволили зробити узагальнений висновок про те, що в умовах зростання конкуренції на світових ринках кластери лягають в основу ключових елементів стратегій та програм соціально-економічного розвитку територій.

Метою статті є дослідження можливостей реалізації кластерних ініціатив на території регіону та визначення ключових факторів їх успішності.

Основны Кластер у сфері туризму, чи в галузі машинобудування, або в галузі деревообробки – традиційні для закарпатських економічних та інвестиційних форумів теми, дискусії та предмети дослідження. Однак заслуговують на окреме дослідження всі спроби впровадити (започаткувати) кластер у закарпатську економічну практику.

Однією з найбільш традиційних для Карпат галузей економіки є лісопереробна галузь. Варто зазначити, що близько 1/5 від всіх зайнятих закарпатців працює у сфері лісової чи лісопереробної галузі. Постійні зміни державної політики у лісовій промисловості призвели до створення малих бізнесів, роль яких звелася до торгівлі сировиною. Це в свою чергу призводить до скорочення кількості підприємств, що мають глибинну переробку лісу, а отже – і спад виробництва, і як наслідок – економіки в цілому. Однак, спостерігаючи тенденції на ринку лісу, ключові учасники ринку почали об'єднуватися по територіальному принципу з метою впливу на державну політику продажу лісу. Навколо цих об'єднань багато говорили про кластер, в якому власне і бачили ключову мету таких об'єднань, однак вже зараз повертаючись назад можна з певністю сказати, що досі лісопереробний кластер не сформувався та не відбувся як такий.

Ще один приклад кластеризації економіки можна спостерігати в галузі туризму. У Львівській області через конкурсний механізм отримано фінансування на створення туристичного кластеру «Горбогори» з елементами фінансування інфраструктури в галузі туризму [7]. Свій кластер спробували сформувати і активісти в галузі туризму Закарпатської області. Зокрема переслідуючи мету створити в регіоні потужну саморегульовану організацію в галузі туризму на зразок Клубу чеських туристів чи словацькі туристичні організації в Україні пішов рух по створенню регіональних туристичних організацій. Регіональна туристична організація Закарпаття розпочала свою діяльність у 2017 році з ініціативою вдосконалення місцевої політики на ринку надання екскурсійних послуг. Відповідно до нормативно-правової бази цей вид діяльності не є ліцензованим, однак кращі світові практики показують, що курси підвищення кваліфікації та навчання повинні бути забезпечені для того, аби ринок не відчував зниження якості у сфері надання екскурсійних послуг. У Закарпатській області у реалізації державної політики в галузі туризму користуються європейським стандартом підготовки фахівців туристичного супроводу, а фінансування програм підготовки і перепідготовки фахівців відбувається в тому числі за кошти Програми розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016-2020 роки. На базі вищих навчальних закладів відбувалися навчальні семінари, які дозволили здешевити освітній процес для тих, хто запланував підняти свій професійний рівень або здобути фах екскурсовода вперше. У мотивації чому необхідно об'єднуватися, учасники навчального процесу вказували на різні причини, однак головною характеристикою, яка звучала у всіх учасників процесу об'єднання, була якість надання послуги як головна цінність закарпатського туристичного продукту. Туристичний кластер у сфері надання екскурсійних послуг Закарпатської області можна відобразити у вигляді рисунку 1.

Рис. 1. Перший туристичний кластер Закарпаття, авторська розробка

Завданням цього кластеру стало об'єднання заради вирішення головної проблеми на ринку екскурсійних послуг – велика кількість фахівців туристичного супроводу (гідів, екскурсоводів, провідників у гори тощо), які не мають належної підготовки для проведення екскурсій на високому рівні, та відсутність контролю із боку органів влади за якістю надання послуг на ринку екскурсійних послуг.

Для зазначеного прикладу об'єднання характерна відсутність із боку учасників наявності справжнього кластера, який повноцінно функціонує та продовжує наповнювати реєстр рекомендованих фахівців туристичного супроводу.

Ще один яскравий приклад кластерної ініціативи спостерігаємо на прикладі створення автомобільного кластеру Закарпаття. Передумови до його створення наведені на рисунку 2.

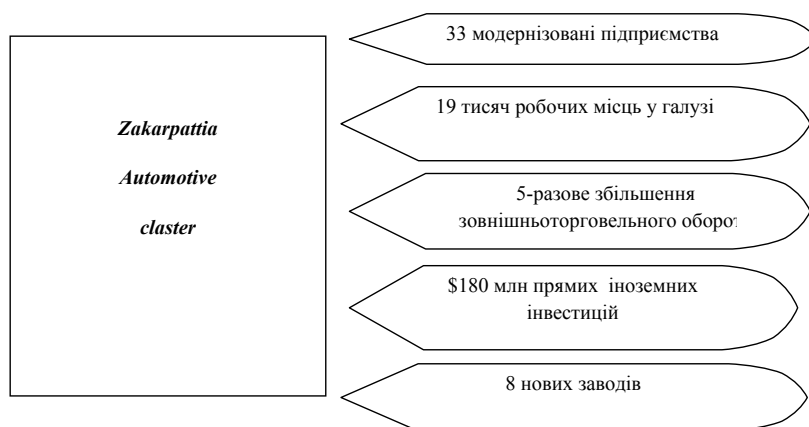

Рис. 2. Передумови створення автомобільного кластеру Закарпаття, матеріал сформований на основі презентації першого автомобільного кластеру, с.Соломоново, Ужгородський район, листопад 2019 року

Виробничий потенціал автомобільного кластера Закарпаття базується на можливостях знаних закарпатських виробників: Eurocar, Yazaki, Jabil, Groclin Group, Ungwire, Newco, Knuppel, Gentherm, Plati, TUP, Tochprilad, Flex, Forshner, Полімер Техніка та інші.

Важливо розуміти, на чому мала б базуватися правова платформа існування автокластеру Закарпаття. Такою учасники відзначають індустріальний парк «Соломоново», зареєстрований у відповідності до законодавства про функціонування індустріальних парків. Одночасно серед проблем вони самі ж і відзначають відсутність стимуляційного економічного пакету з боку індустріальних парків в Україні. З метою відображення реальних механізмів підтримки індустріальних парків України, а отже і індустріального парку «Соломоново» як правового і податкового поля для учасників автомобільного кластеру, слід вдосконалити існуюче законодавство в частині індустріальних парків, визначивши в ньому ключові інструменти для стимулювання виробника працювати в Україні. Важливим у державній політиці України може стати проголошення на державному рівні стратегії інноваційної та індустріальної економіки, що активізує увагу інвесторів, які розглядають український ринок як потенційний для капіталовкладень. Для того, щоб кластер як явище відбувся, важливо вказати на автомобільну промисловість як на бюджетоутворюючу галузь.

У описаних вище трьох випадках привертає увагу той факт, що законодавчо кластер як термін не визначено нормативно-правовому полі, що не дозволяє включити його у податковий кодекс як інструмент стимулювання бізнесу, а відсутність законодавчої бази загалом не дозволяє всерйоз сприймати будь-які заходи за участі влади та бізнесу навколо обговорення теми кластерної економіки, яка для багатьох державних політик у Європі сьогодні вже є навіть дещо застарілою.

В залежності від того, якої з існуючих на сьогодні в українському законодавстві організаційно-правової форми набуває кластер, також формуються джерела фінансування такого кластеру. Ними можуть бути членські внески до організації, внески в статутний капітал, благодійна допомога, кошти грантових програм тощо. Участь у співтовариствах кластерів можуть також давати якісь привілеї до участі у програмах. До прикладу, автомобільний кластер Закарпаття намітив стати учасником Європейської кластерної організації, що дасть можливість Закарпатському автокластеру стати учасником європейських кластерних програм.

Потребує перегляду нормативно-правове регулювання інвестиційної діяльності, оскільки це дозволить уникнути потенційно можливого питання державної підтримки кластерних ініціатив в Україні. Разом із тим, така підтримка може бути надана у формі підтримки наукової (інноваційної) діяльності на території регіону. Підтримка інновацій, часткове фінансування стартапів, важливих для розвитку Закарпатської області. поряд із визначенням пріоритетів у сфері економіки та інвестицій дозволять через кластерні ініціативи поживати регіональну економіку та зростання частки валового регіонального продукту Закарпаття у ВВП країни. Такі повноцінні кластери можуть стати важливими точками економічного зростання регіональної економіки.

Створення доданої вартості через кооперацію та взаємодію, посередництво та акцент на виробництві готової продукції зусиллями місцевих виробників дозволять з'явитися постійно діючій ініціативі «Виготовлено на Закарпатті» як ідеології виробництва, просування та реалізації місцевого продукту.

Таким чином, кластер – це перш за все платформа, яка виникає там, де приймають єдині правила гри для ринку товарів або послуг, взаємодіють часто на перший погляд різні бізнес-проекти задля створення комплексної доданої вартості на певній території, а також форма кооперації, яка дозволяє поєднувати однотипні та обслуговуючі бізнеси, де в центрі знаходиться товар або послуга з доданою вартістю, інколи із застосуванням географічних (територіальних) назв для просування групи товарів виробників, що є учасниками кластерної ініціативи. Часто для таких ініціатив поруч із рекламою кожного виробника важливу роль відіграє спільна маркетингова кампанія.

Бізнес-кластер для ключових гравців регіональної економіки відображений на рисунку 3.

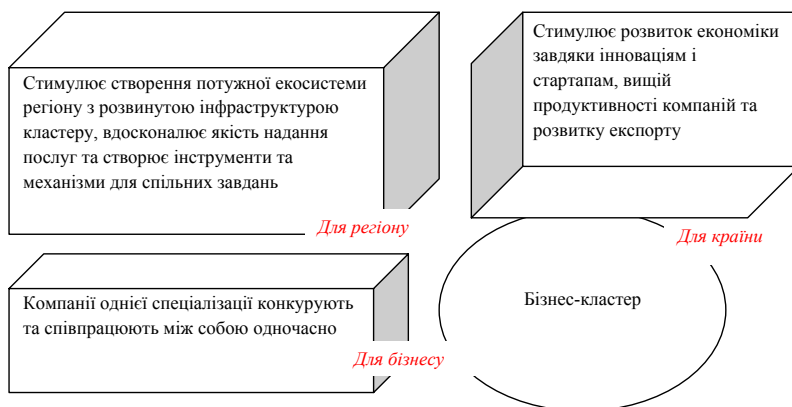

Рис. 3. Вплив бізнес-кластеру на основних учасників регіональної політики, авторська розробка

Сам по собі потужний бізнес-кластер може забезпечити проривний розвиток не лише певної індустрії, але й цілої країни загалом.

Головними ж факторами успішного розвитку будь-якого кластеру слід вважати:

- стратегію,
- комунікацію,
- рівень регіональної та державної підтримки.

Опираючись на попередні дві спроби впровадити кластерну економіку в регіоні, розвиваючи кластерну ініціативу її учасники, однак, при розробці стратегії не презентували усім учасникам ініціативи стратегічну мету, візію та цінності для кадрової політики, експортної стратегії та напрямку інновацій. Узгодивши ці ключові задачі, учасники процесу створення кластерної ініціативи матимуть можливість вже в основі мати спільний вектор розвитку.

Іншим напрямком, який слід усунути з метою розвитку кластерної ініціативи, – недовіра між членами об'єднання. Високий рівень довіри учасників забезпечить їм позитивні результати з максимально очікуваним ефектом від впровадження кластеру.

Одним із найсуперечливіших факторів є державна підтримка кластерних ініціатив. Вона полягає не лише в законодавчих аспектах, але й у ґрунтовній підтримці інновацій, створенню технопарків, фінансуванню стартапів тощо. Безперечно, відображення у стратегічних документах розвитку регіону механізмів підтримки кластерів сприятиме розвитку комунікативних платформ взаємодії і довіри бізнесу до регіональної політики, а ефективна реалізація такої регіональної політики створить передумови для поступового зростання економіки.

Детальний аналіз програмних документів соціально-економічного планування розвитку регіону дозволив виявити наявність інструментів підтримки кластерних ініціатив у них, одночасно державна підтримка таких заходів наразі не є взірцевою.

Висновки. Варто відзначити, що наразі в регіоні є всі передумови для створення кластерів у пріоритетних для регіону галузях. За оцінками різних експертних груп із числа представників бізнесу, влади та громадськості під час розробки стратегічних документів соціально-економічного розвитку у 2019 році дозволив виокремити кластер в числі п'яти найочікуваніших платформ та інструментів прискорення зростання регіональної економіки поряд з фінансуванням стартапів та інновацій, створенням бізнес-хабів, підтримка локального виробника, державно-приватним партнерством. Ступінь впливу та вибір найоптимальнішого із перерахованих інструментів і механізмів для менших територій можуть стати справжніми точками зростання економіки цих територій.

1. Варцаба В.І., Кампо Г.М. Проблеми фінансового забезпечення розвитку малого бізнесу / Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 3(44). С. 311-316.

2. Данчук В.Д., Лемешко Ю.С. Реалізація концепції трикутника знань в інтелектуальних інформаційних системах навчання. Управління проектами, системний аналіз і логістика. 2014. В.14 (1). С. 63-74.

3. Качний О.С. Державне управління соціально-економічним розвитком регіонів України: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів» - 2018. Електронне видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» / www.dy.nayka.com.ua

4. Програма підвищення конкурентоспроможності Львівської області. – Рішення сесії обласної ради №364 від 14.07.2017 // www.gw1.oblrada.lviv.ua > 364

5. Програма підвищення конкурентоспроможності Закарпатської області на 2019-2020 роки. – Рішення сесії обласної ради №1329 від 13.12.2018. // www.gw1.oblrada.lviv.ua

6. Сторонянська І.З. «Децентралізація в Україні та її вплив на соціально-економічний розвиток територій: методичні підходи та результати оцінювання: наукова доповідь». Львів: ІРД НАНУ, 2018. 144 с.

7. Агротуристичний кластер «Горбогори» // www.horbohory.com.ua

8. Семенов В.Ф. Регіональна економіка: Навчальний посібник. Київ, МП "Леся", 2008. 595 с.

9. Кравців В.С., Павліха Н.В., Павлов В.І. Концептуальні засади розробки програми використання та охорони природно-ресурсного потенціалу регіону. // Регіональна економіка. 2018. №1. С. 107-115.

10. Маршалова А. С., Новоселов А. С. Основные теории регионального воспроизводства. М.: Экономика, 1998. 356 с.

1. Vartsaba V.I., Kampan H.M. Problemy finansovoho zabezpechennia rozvytku maloho biznesu / Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia «Ekonomika». Vypusk 3(44). S. 311-316.
2. Danchuk V.D., Lemeszko Yu.S. Realizatsiia kontseptsii trykutnyka znan v intelektualnykh informat-siinykh systemakh navchannia. Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. 2014. V.14 (1). S. 63-74.
3. Kachnyi O.S. Derzhavne upravlinnia sotsialno-ekonomichnym rozvytkom rehioniv Ukrainy: stan i perspektyvy zmin u konteksti hlobalnykh vyklykiv ta yevropeiskykh standartiv» - 2018. Elektronne vydannia «Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok» / www.dy.nayka.com.ua
4. Prohrama pidvyshchennia konkurentospromozhnosti Lvivskoi oblasti. – Rishennia sesii oblasnoi rady №364 vid 14.07.2017 // www.gw1.oblrada.lviv.ua > 364
5. Prohrama pidvyshchennia konkurentospromozhnosti Zakarpatskoi oblasti na 2019-2020 roky. – Rishennia sesii oblasnoi rady №1329 vid 13.12.2018. // www.gw1.oblrada.lviv.ua
6. Storonianska I.Z. Detsentralizatsiia v Ukraini ta yii vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok terytorii: metodychni pidkhody ta rezultaty otsiniuvannia: naukova dopovid. Lviv: IRD NANU, 2018. 144 s.
7. Ahroturystychnyi klaster «Horbohory» // www.horbohory.com.ua
8. Semenov V.F. Rehionalna ekonomika: Navchalnyi posibnyk. Kyiv, MP "Lesia", 2008. 595 s.
9. Kravtsiv V.S., Pavlikha N.V., Pavlov V.I. Kontseptualni zasady rozrobky prohramy vykorystannia ta okhorony pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu // Rehionalna ekonomika. 2018. №1. S. 107-115.
10. Marshalova A.S., Novoselov A.S. Osnovnye teoryy rehyonalnoho vosproyzvodstva. M.: Ekonomyka, 1998. 356 s.